

גליון כח' - פ' נצבים וילך ה'תשע" / קהילת "חניכי הישיבות" - רמות ב'

האם חכם שפסל "אתרוג" אין חבירו רשאי להתירו

קיי"ל בע"ז (ו) "חכם שאסר אין חבירו רשאי להתירו" האם משום כבודו של החכם הראשון נגעו בה, או משום דשויא חתיכה דאיסורא. ונפ"מ בזה היכן שהשואל רק שאל לשמוע חוות דעתו של החכם, כמ"ש בגליון הני"ל.

ועתה נדון בס"ד האם איסור זה נאמר דוקא היכן דאיכא חתיכה שעליו חל ההוראה כמשמעות סוגיות הש"ס העוסקות בענין זה או דילמא אפילו על הוראה כללית שאין בה חתיכה (כגון שהחכם הורה לפי שיקול דעתו לכן חו"ל הנמצא בא"י לתקופה מסויימת דחייב לנהוג יו"ט שני).

ובאמת מפשטות לשון הראשונים שכתבו שהטעם של דין זה הוא משום דשויא "חתיכא" דאיסורא משמע דבעינן חתיכא. וכן מצאתי בעבודת עבודה (להגר"ש קלוגר ע"ז ז. ד"ה והנה בהיותי) דלפי הסוברים דמשום שויא חתיכא דאיסורא אתינן עלה, לא שייך דין זה אא"כ איכא "חפץ ידוע".

אולם התומים (סי' כה ס"ק יג) כתב דלהסוברים שדין של חכם שאסר הוא משום שחד"א, ולא משום כבודו של חכם הראשון, על כרחך לומר דהשואל ששאל לזה המורה קיבל על עצמו הוראתו ועי"ז נאסר הדבר דשויא "אנפשיה" חתיכה דאיסורא, דאל"ה אין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ולאור דבריו נמצינו למידין שדין זה תלוי בכלל הידוע של "שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא" וא"כ י"ל דהכללים דשם שייכים כאן. והנה כבר מפורסם המחלוקת האם דין שויא אנפשיה חד"א הוא משום נדר או משום נאמנות [עיין שער המלך (אישיות פ"ט ה"טו) בשב שמעתתא (ש"ו פ"יט) בקצות החושן (סי' לד ס"ק ד), ועוד].

ולכאורה להסוברים דהוא מטעם נדר הרי קי"ל בשו"ע (יו"ד סי' ריג סעי' א) שנדר לא חל (מן התורה) על דבר שאין בו ממש. [ולפי הסוברים שמדין נאמנות אתינן עלה גם יש לעיין בזה, וצ"ע, ועיין לקמן].

אבל עתה מצאתי בחת"ס (אה"ע ח"ב סי' קא ד"ה הנה) דכתב וז"ל: וחל אפילו על דבר שאין בו ממש כמו אשנה פרק זה וכמו קבלת תענית, ע"כ. וכן מוכח מדברי הנוב"י (אה"ע"ז תנינא סי' כג) שאפילו על דבר שאין בו ממש אמרינן שאחד"א, ע"ש.

ולכאורה יש להוכיח כדעת הגר"ש"ק מדברי הראב"ד (מובא בר"ן ע"ז א:) שנקט שאיסור דחכם שהורה אין חבירו רשאי להתירו הוא משום שחד"א, ומי"מ כתב דלא שייך דין זה בדבר הנוגע לחיוב וזכות, דחברו המומחה ממנו חוזר ומזכה. והיה מקום לומר דטעמו משום דלא שייך שאחד"א בכה"ג, ועיין. [ועיין בלשון הש"ך (ח"ו"מ סי' כה ס"ק כט סוף אות ג). אולם עיין בחת"ס (ח"ו"מ סי' כו ד"ה וכתב) שכתב טעם אחר אמאי לא אמרינן שאחד"א בכה"ג, ואפשר דלשיטתו אזיל וכנ"ל]. ואף לדעת הרמ"א הסובר דחכם שאסר אין חבירו רשאי להתירו הוא משום "כבוד", מי"מ י"ל דיודה דהיכן דליכא חתיכה אין כ"כ משום חסרון כבוד דאין ההוראתו חלה דבר מסוים, ועיין [נאף אם נימא כהנוב"י דאף על דבר שאין בו ממש איכא משום חכם שאסר כו' מי"מ אפשר דדוקא כשההוראה היא על דבר מסוים ס"ל הכי דומיא דהנידון דשם דהוא על איזה יום יש לנהוג יו"ט, אבל בהוראה כללית גם הוא יודה דלית לן בה].

אלא דאכתי יש לדון האם דין זה נאמר דוקא בהוראה מתוך שיקול הדעת על פי סוגיית הש"ס או אפילו בדברים שאינם תלויים אלא בהבנת וראיית החכם וכגון ב"פסולי אתרוג" ו"מראות הדמים" וכדו'.

והנה בספר הישר (לר"ת סי' קסג) כתב שבדבר התלוי בסברא ובאומדן דעתא כגון מראות הדמים שאינו תלוי אלא בסברא ובראיית העין אין חכם אחר רשאי להתיר, ע"כ. מבואר דאפילו בדברים התלויים באומדן דעת של החכם אין חבירו רשאי להתיר.

ולכאורה דברים אלו הם סתירה להדברי חיים (יו"ד ח"ב סי' פא) שכתב בענין מראות הדמים דבזמנינו אין בזה הוראה כלל דאנן אין מוריך רק מה שאינו דומה כלל לאודם (דהרי גזרו לאסור כל מראה אדום אף שאינו מתמשה מיני דמים האסורים), ע"ש. דמדברי ר"ת מוכח שגם בזה"י אמרינן דאין חבירו רשאי להתיר אף בכה"ג. וכ"כ הבית שלמה (יו"ד ח"ב סי' יד).

ולפי זה יש לומר דחכם שפסל אתרוג משום חסר או משום שיש לו מראה פסול וכדו' שוב אין חבירו רשאי להתירו [נא"כ הראשון טעה באופן שנחשב טועה בדבר משנה כמ"ש הרמ"א (יו"ד סי' רמב סעי' לא)] וכמבואר בגליון כ"ג.

ולא רק לשואל אסור אלא לכו"ע נאסר, וכמ"ש בפנים מאירות (נ"א שאלה ב ד"ה והש"ך כתב) שחכם האוסר אסור זה לכו"ע. [מיהו אם נאמר שדין זה תלוי בדין שאחד"א וכנ"ל שוב תלוי הדבר במח' גדולי פוסקים האם הדבר נאסר לאחרים, עיין בש"ש (שער ו פ"ט), בחו"ד (יו"ד סי' קפה ס"ק ה) ובר"ש שקאפ (כתובות סי' ז) ועוד].

אבל למעשה י"ל דאם השואל עדיין לא קנה האתרוג שוב הוי דבר שאינו שלו וא"א לאוסרו לבעליו כמבואר לעיל בשם התומים, ואפילו לדעת הגר"ש קלוגר (שם) דס"ל דאפילו דבר שאינו שלו יכול החכם לאסור, יש לומר דהיינו דוקא בדבר השייך לשואל עצמו ולא דבר של אחרים, ודו"ק.

עבודת ימי הסליחות

א. מהות הסליחות - התשובה

כתב המשנה ברורה (תקפא ס"ק ו בשם א"ר) "ועוד טעם שקבעו ארבעה ימים, שכן מצינו בקרבנות שטעונים ביקור ממום ארבעה ימים קודם הקרבה, ובכל הקרבנות בפרשת פנחס כתיב "והקרבתם עולה", ובראש השנה כתיב "ועשיתם עולה" ללמד שבראש השנה יעשה אדם עצמו כאילו מקריב את עצמו, ולכן קבעו ארבעה ימים לבקר כל מומי חטאתו ולשוב עליהם".

דברים אלו מדברים בעד עצמם על החשיבות הגדולה שעלינו לתת לימי הסליחות, ימים הדורשים התבוננות גדולה בכל המעשים כדי שהכנתנו תהיה שלמה לקראת יום הדין, כדי שהקרבן יהיה שלם ובלי מום ח"ו ונהיה ראויים להמליך את הקב"ה עלינו כראוי. וישנם כמה נקודות הראויות לעורר עליהם בענין אמירת הסליחות.

ראשית דבר, יש לזכור שהעיקר באמירת הסליחות הוא לשוב בתשובה, וכמבואר בלשון המשנה ברורה הנ"ל, וכן כתב היסוד ושורש העבודה (שער י, ה) "הנה אחי ורעי צריכין אנחנו למודעי ידיעה בתחילה בקראי שמו סליחות, שהוא על שם שבהם קבועים רחמים ותחנונים לפני המקום ברוך הוא וברוך שמו על סליחות עוונות שימחל לנו הבורא יתברך שמו עוונותינו ופשעינו שעשינו עד הנה גם נכללים בהם שארי תפילות. והנה בודאי כל איש ואשה אשר יבוא אל המלך של עולם לבקש מלפניו על סליחות עוונותינו בלתי תשובה בלבנו, מה כוחו כי יאריך נפשו בתפילתו על סליחות עוונותינו זולת תשובה? הנה בני אדם זה לזה שואלים: אם אמרת הסליחות? ואומר: הן כבר אמרתי הסליחות! ואינו שם על לב מה בצ"ע אמרת"ו הסליחות הלאי שיאמר הבורא יתברך שמו הסליחות, וזה אי אפשר זולת התשובה לכן יזהר האדם בעת אמירת הסליחות לקבל בלבו תשובה גמורה, דהיינו החרטה על העבר וקבלה אלהבא כנ"ל".

ומצוי מאד, שאף הרוצה והחפץ לומר הסליחות במתינות ובכוונה, אינו יכול לכוון כדבעי משום שממרה לומר עם הציבור. ובזה יש להעיר שעפ"י הלכה טוב יותר שיכוון במה שאומר ואף שלא יסיים את כל הפיוטים, וכמו שכתב השו"ע (סי' א ס"ד) "טוב מעט תחנונים בכוונה מהרבות בלא כוונה". ובמ"ב ס"ק יב ביאר "ואם הממעט יש לו אונס ואינו יכול להאריך או שהוא משער בעצמו שאם יאריך לא יהיה יוכל לכוין וממעט בתחנונים ואומרם בכוונה נחשב לפני הש"י כמו אותו שיש לו פנאי ומאריך בתחנונים בכוונה, וע"ז שנינו אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוון לבו לשמים".

ומן הראוי להוסיף עוד את גדר הכוונה, ממש"כ בחובות הלבבות (שער אהבת ה' פ"ו) בענין כוונה בתפילה "ועיקר הדבר אחי, בזוך נפשך בעת שתתפלל אותה... ואל יקדים בה לשונך את לבך" והיינו שיש להקדים את כוונת הלב לפני האמירה בפה. ויעזרנו ה' שיהיו אמרינו לרצון לפניו, ונזכה לתשובה וסליחה אמיתית.

המשך בעמוד הבא

הנותן כלי במתנה לגוי כדי להטבילו בברכה האם עובר על "לא תחנם"

הרבה פעמים רוכשים כלים חדשים החייבים בטבילה, ויש ספק בבעלות המייצר האם הוא גוי [וכיוצא"ב, וכגון הנידון בפוסקים בגדר בעלות של "מניות"]. ולכאורה יש עצה שניתן לעשות כדי להתחייב בטבילה באופן ודאי המחייב גם ברכה, והוא לתת את הכלי במתנה לגוי [ויקנהו הגוי במשיכה או בהגבהה] ושוב לקנות אותו ממנו בחזרה. [ובכח"ג חייב להטבילו בברכה, כמבואר בשו"ע (ויו"ד סי' קכ סעי' יא)].

אולם עיין בדרכי תשובה (סי' קכ ס"ק קיא) שצ"ל לדברי הרשב"ש (סי' תסח) שנשאל במי ששכח ולא הטביל כליו ולא היה לו במה להשתמש ביום טוב. ונקט דלא מהני לתת כלי לגוי במתנה להפקיעו מחיוב הטבילה, כיון דאסור לתת להם מתנת חנם משום "לא תחנם".

אלא שלכאורה דבריו צ"ע שהרי מצינו דאיסור לא תחנם היכן שנותן ישראל לצורך עצמו מותר. כמבואר בתוספתא (ע"ז פ"ג ה"ה) אין נותנים להם מתנת חנם, במה דברים אמורים, בגוי שאינו מכירו או שהיה עובר ממקום למקום, אבל אם היה אוהבו או שכנו מותר משום שאינו אלא כמוכרו לו, ע"כ. ונהביאה הרא"ש (ע"ז סי' יט) ועוד ראשונים. ועיין בפלפולא חריפתא (אות ד) שכתב דהוי כמוכר לו משום שעל ידי שהוא אוהבו או שכינו הוא שאומר כן ומקבל גם ממנו הנאה מה, ע"כ.

וכן מבואר מדברי התוס' (ע"ז כ. ד"ה ר"י) שכתבו שיותר לתת מתנה מפני דרכי שלום דאין זו מתנת חנם. וכ"כ הרשב"א (ח"א סי' ח) שלא אמרו אלא מתנת חנם, "הא לסיבה" אפילו במקום שיעזרנו הגוי או יתן לו להבא מותר שאין זו מתנת חנם וכן אפילו משום דרכי שלום, ע"כ.

וגדולה מזו מצינו ברמב"ן (מובא ברשב"א גיטין לח: ד"ה הא דאמרין), וכ"כ הר"ן (גיטין כ: ברי"ף ד"ה כל המשחרר) בשם יש מתרצים, שהאיסור של 'לעולם בהם תעבודו' אינו אלא משום שלא יתן להם מתנת חנם כענין שכתוב בעובדי כוכבים 'לא תחנם' וע"כ מותר לשחרר עבד לצורך מצוה כיון שאין בכח"ג משום חנינה. [אולם הרא"ש (ברכות פ"ו סי' ב) כתב טעם אחר. ועיין בחינוך (מצוה שמו), בתוס' (פסחים נט. ד"ה אתי) ועוד].

מבואר מדברי הרמב"ן ודעימיה דכל שעושה אפילו לצורך מצוה אינו בכלל מתנת חנם. [ואפילו הרשב"א שם שתמה על דברי הרמב"ן י"ל דגם הוא מודה דליכא משום לא תחנם בכח"ג].

אלא שכדעת הרשב"ש מצינו ליעב"ץ (מו"ק סי' רמו) שכתב להדיא שהיכן שנותן מתנה כדי להנצל מהאיסור מ"מ עובר על איסור תורה משום לא תחנם. וכן ס"ל להכתב סופר (או"ח סי' סא ד"ה וזאת תורה) דגם כשמכוין לטובת עצמו ואף כשמכוין למצוה איכא משום לא תחנם, ושאיני הא דכתב הרמב"ן שכל הנאת העבד הוא כשמשחררו והרי הוא כבר ישראל. והא שכתבו תוס' דבמקום דרכי שלום אינו מתנת חנם אין כוונתם משום דלהנאתו מתכוון, אלא ראו מפני איבה שיש לעשות כן, ועל כן הוי כמבריה ארי דורס וטורף וע"כ הוי כמוכר. וכן מבואר בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' כד ד"ה וע"ד מש"כ וז"ל) שבכח"ג מותר לתת לנכרי במתנה דווקא "אם הוא מכירו". [והביאו המהרש"ם (עין הרועים ערך הפקר בשבת עמ' פ אות ז)].

אולם מסתימת השו"ע (סי' שכג סעי' ז ויו"ד סי' קכ סעי' טו) ונושאי כליו, שהביאו תקנה בענין טבילת כלים להקנותם לעכו"ם ולא חילקו בזה משמע כדברינו. וכן מוכח מדברי הרשב"א הנ"ל דכל שעושה להנאתו אין משום נתינת חן. ועיין בפתחי תשובה (ויו"ד סי' קכ ס"ק טו) שהביא דברי הרשב"ש הנ"ל והשמיט מש"כ בענין לא תחנם. וא"כ מוכח שדעת הפת"ש לא לחוש לזה.

שו"מ בשד"ח (מע' הלמ"ד כלל צ ד"ה והרב) שהביא דברי הפתח הדביר (סי' רמו אות ז) שדחה דברי המו"ק הנ"ל משום שכל שהוא להנאת עצמו אין משום לא תחנם. והשד"ח שם כתב שכן הוא פשט דברי הפוסקים. [וכן בשו"ת עמודי אש (קונטרס דיני או"ח סי' יג אות יז ד"ה הנה ראיתי) כתב דכל שלא מקנה הכלי מחמת חנינה מותר, עיי"ש. והביאו הדרכ"ת (שם)].

וכן מוכח בחזו"א (שביעית סי' כד ס"ק ד) שכתב דלענין לא תתן להם חן, כל שעושה לריוח ישראל מותר, וכמש"כ הר"ן לענין לשחרר עבדו וכו' דנתינת חן אינו אלא ברגש החנינה, אבל לא בדורש טובת עצמו, ע"כ. מבואר שלמד מדברי הר"ן שכל שהוי לצורך עצמו, אין משום לא תחנם אע"פ דהר"ן איירי לענין קיום מצוה, ודלא כהכת"ס הנ"ל, ודו"ק. וכן בשבט הלוי (ח"ד סי' צא) נקט בנד"ד להתירא.

הערות בדיני אמירת סליחות

תענית ביום ראשון דסליחות

במשנ"ב תקפ"א סקט"ו כתב שנהגו רוב הקהל להתענות ביום ראשון דסליחות. ביום ראשון דסליחות. ויל"ע אם צריך קבלת תענית, אחרי שיש מנהג להתענות. וחכ"א שליט"א אמר לי דצריך לקבל התענית דמאן י"מר שהוא לא שייך למיעוט שאין מתענים, ועי"ן.

אמירת הסליחות שהן בלשון תרגום ציבור

במשנ"ב תקפ"א סק"ד הביא בשם הא"ר שהבקשות שהן בלשון תרגום כגון מחי ומסי וכו' ומרן די בשמאי כו' לא יאמר כשאין שם מגין עשרה, ע"כ.

והנה מצוי שלא מספיק לסיים את כל ה"סליחות" וכבר מתחילים תפילת שחרית. ובשעה שמגיע ל"מחי ומסי" אין עשרה שאומרים סליחות.

ואמר לי חכ"א שליט"א ששאל את הגר"ח קניבסקי שליט"א והשיב לו שאם התחיל לומר סליחות עם הציבור אף שלא הספיק לסיים איתם יכול לומר את התפילות בארמית ונה"ה לגבי "יקום פורקן" בשבת, ודימה זאת למש"כ החזו"א שאם התחיל שמר"ע עם הציבור אף אם סיים שמר"ע אחרי כולם נחשב שהתפלל כל תפילתו בציבור.

אבל בהליכות שלמה (פ"א ה"ד) הובא בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בזה"ל: כל זמן שששה מתוך י' המתפללים עדיין אומרים אותן, מותר ודאי לאומרים. ואף אם כבר גמרו, הדעת נוטה שכל עוד שלא גמרו הסליחות שלאחרתן עד הקדיש, מותר לאמרו. אבל אם כבר גמרו הציבור כל הסליחות, שוב לא יאמרו. [ולא דמי לתפלת ל"ח דסגי בהיו בתחלה עשרה, דהכא אין שייכות בין בקשה אחת לחברתה].

האם בתחנון שאחר סליחות מותר להטות על צד שמאל אף שלבוש בתפילין

במשנ"ב סימן קל"א ס"ק ו' כתב דאפילו להגר"א דסבור דהעיקר כהשו"ע דכשנופל על פניו צריך להטות על צד שמאל אף כשיש לו תפילין, מכל מקום אם מתפלל בבית המדרש והעולם נוהגין כהרמ"א דכשיש לו תפילין בשמאלו מטה על צד ימין משום כבוד תפילין, מכל מקום אסור לשנות משום לא תתגודדו.

אולם נראה דבתחנון שאומרים לאחר אמירת סליחות, שרק לחלק מהציבור יש תפילין, שייך מש"כ המ"ב בסק"ז לענין תחנון בתפלת מנחה, וז"ל: ומי שמניח תפילין, גם שם יפול על ימינו, ועיין בחיי אדם שמצדד דאז יוכל לסמוך על דעת הגר"א וליפול על שמאלו. (ולכאורה טעמו של החי"א הוא דמכיון שחלק מהציבור מטים על צד שמאל, אף שאין להם תפילין, שוב אין בזה משום לא תתגודדו). [נכתב ע"י הרב ח.נ. שליט"א]

אין לסמוך על הדברים אלו הלכה למעשה

המשך מעמוד קודם

ב. עיקר הסליחות - י"ג מידות

עוד יש לעורר על קבוצה נפלאה, שיתכן שהיא העיקרית בכל ענין הסליחות, והיא ענין י"ג מידות הרחמים. דכתב רבנו בחיי (שמות לד, ז) "וצריך אותה לדעת כי כל המבין י"ג מידות יודע ויעורר ויקרן ומתפלל בהם בכוונה אין תפילתו חוזרת ריקם, אלא אם כן היו בידו עבירות שמעכבות זה" (עיי"ש עוד שכתב דזוהו הדבר שנשאר לנו היום אף שאין לנו לא כה"ג ולא ביהמ"ק).

וכן כתב ביסוד ושו"ש העבודה (יא, ח) "עוד זה הדבר אשר היום באתי לעורר פעם אחר פעם את האדם, אל זהירות השלש עשרה מידות לאמרם בכוונה עצומה מאד ומאד, כי אמירתם בכוונה מעוררים רחמים גדולים בעולמות העליונים, והזכרתם היא סגולה נפלאה לכפרת העוונות".

ובדברי הלבוש (סי' תקפ"א) מצינו חידוש נפלא וזה לשונו - "ואומר... קדיש שלם עם תתקבל. אע"ג שבכל ימות השנה אין אומרים תתקבל אלא אחר תפילת שמונה עשרה, שכן הוא משמעות לשון 'צלותהו'ן' שפירושו תפילה, וסתם תפילה רצה לומר תפילת שמונה עשרה, שאני סדר הסליחות שנתקנו כולם על סדר התפילה של כל היום, כי הפוסקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה, והסליחות עם הי"ג מידות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפילת י"ח, שעיקר התפילה הוא י"ג מידות, ואח"כ נופלין על פניהם כמו אחר כל התפילות ומסיימין ואנחנו לא נדע, לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל כמו אחר גמר כל תפילות השנה".

ומבואר בדבריו הארה נפלאה והסתכלות חדשה על כל הסליחות, שבעצם עיקר הסליחות הם הי"ג מידות והם כנגד תפילת שמונה עשרה, והפיוטים הנאמרים לפנייהם הם רק בגדר פסוקי דזמרה. אלא שלצורך זה עלינו להתבונן בפירוש הי"ג מידות ולכוון בהם. ויה"ר שנזכה לומר את הסליחות בכוונה הראויה, ונזכה לאמירת הקב"ה "סלחתי" ויטהרנו מכל מום ועוון.

נערך ע"י מחבר הקונטרס "עבודת חודש אלול וימי הסליחות" מסדרת "עבודת המועדים" - הערות בטל' 026711693

נתרם לע"נ אמו

מרת רחל בת לאה ע"ה

העלון נתרם ע"י

הרב אביעד לאל שליט"א